

ՄԱՍԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:

Օտարաբաղադրացիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция «Маск»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր թաւին 2 կոպեկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԴՐԱՎՈՒՆԱԿԱՆ

„ՄԱՍԿ“

ԱՄԵՆՈՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐ

(ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՐՐՈՐԿ ՏԱՐԻ)

ԱՌԱՋԻՆՅԱՅ 1884 թիւ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒ ՆՈՅՆ ԴԻՐՈՐԿ ԵՒ ՆՈՅՆ ՊՐՕԳՐԱՄԱՅՈՎ

Պ Ր Օ Գ Ր Ա Մ Ա

I. ՏԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: II. ԱՌԱՋՆՈՐԿՈՎ ՅՕԻՈՒԹՆԵՐ: III. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ընդհանուր յօդուածներ, թղթակցութիւններ, լուրեր: IV. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ընդհանուր յօդուածներ, թղթակցութիւններ, լուրեր: V. ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ: VI. ՀՅՈՒՄՈՐԵՐ: VII. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Ֆելիտօն, վէպեր, ինքնուրոյն և թարգմանական յօդուածներ, գիտութեան ամեն ճիւղերից, թղթակցութիւններ: VIII. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: ԲԱՃԱՆՈՐԿԱԿՆ: Տարեկան 10 ռուբլ, վեց ամսվայ 6 ռուբլ, իւրաքանչիւր ամսվայ 1 ռուբլ: ՀԱՏՈՎ համարները 5 կոպեկ: ՀԱՍՅԷՆ: Тифлис, редакция «Маск».

Խմբագիր—Հրատարակող ԳԻՐԿՈՐ ԱՐՏՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Գուշէթից: Նամակ վարդապետից: Ներքին լուրեր: ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Արտաքին լուրեր: ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ: ՀՅՈՒՄՈՐԵՐ: ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Լուսնկայ գիշեր:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳՈՒՇԷԹԻՅ

Գեկտեմբերի 3-ին

Նախ քան Գուշէթի գիւղերի մասին խօսելու, աւելորդ չեմ համարում այս անգամ «Մշակի»:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԼՈՒՍՆԿԱՅ ԳԻՇԵՐ

—Այսպէս անցնում է մի տարի: Առաջին սպիտակ ծաղիկները բացվեցան այգիում, դարձանային անուշահոտ օդը բաց դռնից հոսում էր փողրկի դահլիճի մէջ, ուր Օլգան իր ամուսնի և սիրակալի հետ նստած էին թէյի սեղանի մօտ: Օղբ այն աստիճանի զարմանալի թարմ էր և անուշահոտութեամբ լի, գիւղերային երկնքը փայլում էր անթիւ աստղերով, կանաչադոյն դաշտից լսելի էր լինում լոբերի ձայնը: Մի անբացատրելի երկիր, մի ինչ-որ բանի թախմալի փափագ, որը ոչ նման է ասորիների տրամաբան, ոչ արմկալի բախտաւորութեան, տիրում են մարդու հոգեւ: Փղերի կանաչադոյն ձանձերը և սպիտակ թիթեաները բղբղբում են և պոյոյաներ են դարձում լամպայի թափանցիկ կալիպի շուրջը: Օլգան նրա վրը բաց արեւ Շէքսպիրի գիրքը: Օլգան նրա ուսի վրայից նայում էր գրքի վրա և կարդում էր. «Ի՞նչ է: Մի ժամանակ այժման տանջանքները կը ծառայեն մեզ որպէս առարկայ քաղցր խօսակցութիւնների:

Յուշիւ: Ա՛խ Աստուած, իմ սիրտը նախազգում է մի գործակալութիւն: Միթէ աչքերս խալում են ինձ: Ինձ երևում է, որ ես տեսնում եմ քեզ խորին գերեզմանի մէջ, դռնաթափված... —Անտեսանելի նետը միջամուկ էր եղած Օլգայի սրտի մէջ: Նա չէր կարողանում հեռացնել իրանից այն անհասկանալի սարսափը և դարձ-

պատական ընթերցողներին մի քանի խօսքով դեռ ևս Գուշէթի հետ ծանօթացնել:

Թիֆլիսից ճիշտ 53 վերստ դեպի հիւսիս-արեւմուտք, Կովկասեան լեռների բարձրալեզ, ցածր փեշերից մէկի վրա ընկած է Գուշէթ գաւառական քաղաքը, (ոմանք սարան գիւղ են կարծում): Յիշեալ տարածութիւնից 20 վերստ, այն է Թիֆլիսից մինչև Մցխեթը, երկաթուղով էլ կարելի է գալ, իսկ մնացածը արքունական խճուղի է, որը չարունակվում է Գուշէթի մօտով մինչև Վլադիկապուս:

Գուշէթը իր քաղաք կոչումով պարտական է այսօր իր գիրքի հետ և իրան չըջապատող անբաժանելի, մօտ 200-աչափ գիւղերին, որոնց կենտրոնն է համարվում ինքը: Սա մօտ 400 տուն

նում էր իր վախճան հայեցքը Վլադիկապուսի վրա, որ իսկապէս գոնաթափ էր եղած:—Ես չեմ կարող չարունակել ընթերցումը, իմ սիրտը, կարծես թէ, կտոր-կտոր է լինում...—Գարնանային օդն է այսպէս ազդում,—ասում է նրա ամուսինը,—կողմերը դուռը, որ բացվում է դեպի այգին:—Օլգան մի րոպէ դուրս է գալիս պատշգամբի վրա, յետոյ վերադառնում է, սկսում է թէյ ածել: Նա նստում է Վլադիկապուսի հանդէպ: Նրա ամուսինը դիմում էր նրա վրա և ձեռքում բռնած լրագրի հետեւը նկատում էր, թէ որպէս կինը իր արտաբոլորեց հայեցքներով նշաններ էր անում իր սիրակալին: Եւ մի և նոյն ժամանակ ոտքով սխալմամբ շօշափում է նա ամուսնի ոտքը:—Գա իմ ոտքն է,—հանդարտ կերպով ասում է նրան Միշէլը: Օլգան ստակալով և չիփթկելով թիքը մի անգամի վրա: Նա տեսնում է իր ամուսնի սարսափելի կերպով փոխված դէմքը, երբ նա դուրս է գնում դահլիճից:—Գուշէթի մասնակցի մեղ,—հարկ լսելի ձայնով ասում է նրան Վլադիկապուսը:—Ես դրանից չեմ վախենում,—մղմթում է Օլգան,—թող նա ամեն բան գիտնայ, ես վճռել եմ պատկանել քեզ, միայն քեզ, ես կը լինեմ քո կնիք, Վլադիկապուս: Նա չնորհակալութեամբ նայում է Օլգայի վրա և համբուրում է նրա ձեռքը:—Ո՛րքան սիրում եմ ես քեզ, և հեռուցեմ աւելի և աւելի զօրութիւն է ստանում իմ սէրը:—Գուշէթը է գիշերը այստեղ մնաւ, մեզ հարկաւոր է խօսել շատ բաների մասին:—Միայն ոչ այսօր,—վախեցած կերպով աղաչում է նրան Վլադիկապուսը,—եւ այժմ վառ նախազգացմունք ունեմ, ի սէր Աստուծոյ, թող այսօր յետաձգեմ:—Միշէլը հազաւ, նախ քան զարկէր կրկին վերադառնալը, նա վեր առեց իր թէյի բաժակը և գանգատվում

էր, որը բաղկացած է գլխաւորապէս երեք ազգութիւնից՝ որից 200 տունը վրացիք են, 140 տունը-հայեր և մօտ 20 տունը՝ ունեք: Այս վերջինները, կարելի է ասել, ամենքն էլ պաշտօնական տեղերում ծառայող անձինք են:

Գուշէթը հեռուից մի չորս քամաք, բայց դուրիկ քաղաքի տեղը ունի: Սրա տեղը արտաքուստ շատ մեծ միջ յոյսեր է խոստանում իր այցելողին, բայց հէնց որ մտնում է մարդ ներս՝ քաղաքը, նայում է իր չորս կողմը, անզգալի կերպով վերանում են նրանից այդ բոլոր յոյսերը: Քաղաքի բնակչութիւնից գուրի՛ բնութեան կամքին թողած կիսաւեր և ավերակ դարձած շինութիւնները, մեծ թուով փակված խանութները, ժողովրդի մեծած և գինու ազդեցութիւնից թմրած բնակչութիւնը, նրա դարձաբան ամենատարած ատիճանի մէջ գտնվելը, նրա անտարբերութիւնը դէպի հատարակալան ամեն մի հիմնարկութիւնը, այս բոլորը միանգամայն խիստ կերպով աչքի են ընկնում ամեն մի օտար այցելուի:

Սրանից 15—20 տարի առաջ, Գուշէթը իր ամենաժողոված և նախանձիկ վիճակի մէջ է գտնվելու եղել, այն ժամանակ, երբ Վլադիկապուս տանող փոստային կայարանը սրա մէջ էր գտնվում, բայց նախկին քաղաքապետ Չալիսին և մի ինչ-որ ինժեների մէջ մասնաւոր վճճ ծագելով, վերջինս վճռում է քաղաքը շահելը իր սեփական ըմբռնութեամբ ծառայեցնել: Վլադիկապուս տանող խճուղին իշխան Չիլիսինի կալուածներով ձգելով, հեռացնում է քաղաքից և մի վերստաչափ փոստային կայարանը: Այս այդ օրվանից բուսած ընկնում է քաղաքի առեւտրը և ժողովուրդը: Գլխից էլ մեծ մասամբ սկսում է գաղթել որը Վլադիկապուս և որը Թիֆլիս: Նշալէս ասում են յետոյ իշխան իշխանը, իր հոգեւի համար, տեղութիւնից մօտ 120 հազար ռուբլու չափ վարձատրութիւն է պահանջում, որի փոխարէն 120 ռուբլիով է միմիայն վարձատրութիւն վճարում: Այն այսպէս, իշխան ինժեների շնորհիւ վճարում է թէ՛ Գուշէթը և թէ՛ իշխան Չիլիսինը: Գուշէթը, ինչպէս ասացինք, բազմաթիւ գիւ-

ղերի կենտրոն լինելով, այսօր նրանց բոլոր դատաստանական դործերը այստեղ են վճարվում: Սա ունի իր առանձին հայտարար դատարար, գաւառական վարչութիւնը, գաւառապետը, գանձատունը, փոստային վարչութեան մի բաժին, հեռագրատուն, դեղատուն, մի գաւառական և քաղաքային բժիշկ, կլուբ, մի արքունական ուսումնարան, մի առաջ օրիորդական և մի հայոց ծխական հոգևոր դպրոց, երկու ուսուցչ և մի հայոց եկեղեցի: Առաջ յիշեալ եկեղեցիներից մէկի մէջ, դեռ նոր կառուցած և կատարել կերպով վերջացած չը լինելով, ժամասացութիւն չէ կատարվում: Նշալէս պատմում են՝ այս եկեղեցու հիմնադրութիւնը 20—25 տարուց աւելի է, բայց պատրաստի դռնը չը լինելով, իր հիմնադրութեան օրից սկսած մինչև այս վերջին երկու տարիներս դա դռնից միմիայն 2—3 արշին բարձրացած՝ այնպէս էլ թերի մնում էր. ի վերջոյ դիմում են հայոց օգնութեան, որոնց կամաւոր օժանդակութիւնով, այս երկու տարվայ միջոցում իր կատարել ձեւ է ստանում դա: Մնում է մի-միայն ներսի և դրսի պատնէշը տալ, որ վերջապետած համարվի: Այս վերջինս էլ, ոմանց խօսքերով, իշխան Մուխրանսկին է յանձնառու եղել, որ իր հաշուով շինի—վերջացնի: Բացի այս յիշեալ ամեն հիմնարկութիւնները, Գուշէթում մի հսուց բերդ ևս կայ, որը քաղաքի, կարելի է ասել, մի հինգերորդական տարածութիւնն է բռնում: Սա, ինչպէս տեղեկացայ, 1751 թիւին վրաց իշխանի ժամանակացի է շինված, որը յետոյ ուսուցչ Կովկասի տիրապետելու ժամանակից ընկնում է սրանց ձեռքը:

Գուշէթի ժողովուրդը, առանց խտրութեան, կարելի է ասել, միայն վաճառականութեամբ է պարսպում, բայց ոչ բաւոյ բուն նշանակութեամբ: Սրանց վաճառական անունը տալ մեղք է: Սրանք խիստպէս չարլիներ են և ոչ վաճառականներ, ինչպէս Թիֆլիսից լսածու ապրանքները, այնպէս և Գուշէթին շրջապատող գիւղերից արդիւնաբերութիւնը սորա իրանց ձեռքը ձգելուց յետո, մէկին երկուսով են վաճառում քաղաքացոյ վրա:

Նրա և ամուսնի մէջտեղում: Ներքին ին մի կրէք պաշտպանել նրան—ստանութեամբ ասաց Միշէլը,—եւ ձեռք չեմ տալ նրան: Գնա քո սենեակը, Օլգա, մեզ հարկաւոր է այստեղ մի քանի խօսք ասել միմեանց: Օլգան զանազալ քայլերով հեռացաւ, ձգելով իր վշտալի երկարատեւ հայեցքը Վլադիկապուսի վրա, որը նայում էր նրան անբնական կերպով փայլող աչքերով: Մտնելով իր սենեակի, նա բաւալով կողպեց դռան և ընկաւ մահճակալի վրա, որտեղ կրկնով մի անբացատրելի դառն ցաւ:

—Առժամանակ անցնելուց յետոյ լսեց նա, որ ամուսինը վերադարձաւ իր սենեակը, յետոյ մէկ ուրիշն էլ ձիով դուրս գնաց բակից, և կրկին ամեն ինչ լսեց: Լուսաբացին լսելի եղան նրա ամուսնի ամուր քայլերի ձայները. նա գիտում էր կորիզօրի միջով: Անցան մի քանի տառապալից րոպէներ, և նա լսեց ամուսնի նժոյգի խրինջալու ծանօթ ձայնը և յետոյ լսեց ձիու ամբախելի տրոփիւնները—նրա ամուսինը ձիով ուրիշ տեղ էր գնում:—Միջապալն լսեց ամուսնի կերպով ընկել էր սենեակների մէջ: Օլգան դուրս եկաւ քնաբանից:—Ո՛վ կայ այստեղ,—գուշէց նա: Ոչ ոք չը պատասխանեց նրա ձայնին: Նա դուրս եկաւ պատշգամբի վրա, տեսաւ փողրկի կապակին, որը, յօրանջելով և քնաթափախ աչքերը՝ տրորելով, անցնում էր բակով:—Ո՛րտեղ են Վլադիկապուս և աղան,—հարցրեց նրանից:—Օլգան գրեց մի քանի նամակներ, ստանաւարտութեամբ պատասխանեց կապակի, ատամներով կրծողելով մի յարդի կտոր, —և յետոյ ձիով գնաց չը գիտեմ թէ ուր, իսկ պարան Պոդոլիլը գնաց աւելի վաղ քան թէ նա:—Այժմ Օլգան հասկանում էր, որ նրանց գնացին միմեանց հետ մենամարտելու, և օրովելով յետ է դառնում իր սենեակը. ամեն մի քայլում նրա

Գուշէթի խանութները համարեն թէ երկու եր-
րորդական մասը գինու խանութներ են: Այսին-
հանգիստ լինելը, ինքնաբերական 2—3 տան մի
գինեւորութիւն կրնայ, սակայն աչքերը խփած,
չիլը ձեռքի զօր խանութը ուզում եւ մտքը, ձեռք
դատարկ չիլով չեն ճանապարհ ձգի: Մի նայիր թէ
խանութի առաջ միւս է քաջ արած, ներսը—չա-
փազանքութիւն: չիլ է դարձած, նրա մօտ կանգնե-
լով լի չիլեր, սակայն դրանց ետեւում նրանք
գինու պահեստ եւ ունեն: Եւ այսպէս, տեսնում էք,
Գուշէթում մի խանութը առանձնապէս խանութների
պաշտոն է կատարում: Նա համ մտավաճառ է, համ
մանրավաճառ, համ փուշի, համ գինեւորութիւն, համ
էլ կոնդիտէր: Սրանց թիւում խիստ աչքի է ըն-
կնւում արհեստագործաց պակասութիւնը: Ինչ գեր
որ յիշեալ խանութներն են կատարում, ձիւս
նոյն գերն էլ կատարում են տեղիս մի քանի ար-
հեստագործները: Գուշէթի արհեստագործները, ինչ-
պէս ասում են, չաղար փեշաներն են: Սրի-
նակ, եւ այստեղ մի արհեստագործ կամ ճա-
նաչում, որը մի անգամից քանի մի արհեստ-
ներով է պարագլու: Դա տկահան է. այծի
կաշուց մազը խուզում խարազան է չիլում, իսկ
կաշուց տիկ: Սոյն անձը ձոն էլ է՝ ոչխարի մոր-
թոց մուշտանի, փափախ է կարում: Սրան
դուք երբեմն կոչկալարութիւն, դերձակութիւն
անելիս էլ կը տեսնէք. ո՞վ գիտէ, գուցէ սրա ձեռ-
քից ոսկերչութիւն կամ ժամագործութիւն եւ զայ,
սակայն դրանցով պարագլուիս եւ նրան դեռ չեմ
տեսնէ:

Գուշէթը ջրի կողմից մեծ պակասութիւն է ըզ-
րում: Ամբողջ քաղաքը միմիայն երկու աղբիւրի
ջրով է կառավարվում: Թէպէտ և քաղաքի արեւե-
լեան կողմից 7—8 վերստ հեռավորութեամբ է հոսում
Արագուս գետը, սակայն չը նայելով դրա ցածր
դիրքին, քաղաքի բոլորներն ու ձորերն էլ ի-
րանց կողմից են մեծամեծ արգելքներ ներկայացնում
քաղաքի համար դրանից ջուր հանելու գործում:
Հէնց այս ջրի պակասութիւնով էլ կարելի է բա-
ցատրել Գուշէթի այգիներից կամ պարտէզներից
զուրկ լինելը. եղածներն էլ, արտերի պէս, բնու-
թեան կամքին են լինում յանձնված: Այդ պատ-
ճառով էլ տեղիս պարտէզների ծառերից շատերը
անժամանակ կանաչած, յետոյ տերեւաժափ, ապա
դարձեալ նոր ուտուր ձգած, մինչև անգամ ծաղկած
կը տեսնէք դուք: Հէնց այս բոլորիս էլ չը նայե-
լով որ դեկտեմբեր ամիսն է, ձիւնով ծածկված
է գետինը, տեղիս եկեղեցու բակի սալերի ծառե-
րից մէկը, մայիս ամսուայ պէս, կատարեալ կեր-
պով ծաղկել է (որից մի քանիսը, խօսքերիս ձը-
րութեան համար, ուղարկում եմ սրանով խմբա-
գրութեանը): Իսկ սրանից մի շարքով առաջ, նոյն

բակի շուշանի (շաւիշ) ծառից մի գեղեցիկ փունջ
չիլեցի, որը մինչև օրս էլ դեռ սեղանիս վրա
մնում է: Գործովորը սրան նախապաշարմունքով
է վերաբերում, սրա մասին զանազան չարագու-
շալ ենթադրութիւններ անելով. ուզում էին կրտ-
րել ծառերը, բայց եւ արգելեցին, բացատրելով
նրանց այդ երեւոյթի պատճառը:

Քաղաքը, ջրի պէս, և քաղաքի խիստ կարե-
ւորութիւն է գոյում: Երբեմն թէ և այստեղի ունե-
ւորները զանազան չիլին պատճառներով զալիս
են թիֆլիս գլխավորապէս լողանալու նպատա-
կով, բայց այս նպատակ, ունենալ դասակարգը
այսպէս է վարվում, որը, ի հարկէ, պէտք է ասած
շատ էլ արժան չէ նստում նրա վրա, ապա ինչ
անի քաղաքիս միջին կամ խոշոր դասակարգը: Հա-
ւանական է, որ սրանք տարբերակով ջրի երես չեն
տեսնում՝ չեն լողանում, իսկ այս դէպքում էլ
կեղտոտութիւնից թէ ինչ կաշու ցաւեր կարող
են յառաջանալ, այդ էլ թողնում եմ մեր մաս-
նագէտներին դատելու: Տեղս կան այնպիսի կա-
րողութեան տէր անձինք, որոնք հէնց իրանց սե-
փական միջոցներով կը չիլեցին այդ, միմիայն
յորդորով և քաջաբերով մարդիկ են հարկաւոր, որ
հասկացնէին դրանց, Գուշէթի պէս տեղում, քաղաքի-
քից սպասելիք մեծամեծ օգուտները, որ սրանք
էլ սիրտ անելով ձեռնամուխ լինեն նրա շինու-
թեան: Այս հարցի վրա էլ հրաւիրում եմ Գուշէթի
քաղաքային վարչութեան բարեմիտ ուղարկութիւնը:

Այս մի ամիսն է, ինչ քուէթէ անունով բկա-
ցաւ է յայտնվել Գուշէթի երեւոյթից մէջ և որը
անխնայ գոհն է տանում նրանցից: Անցեալ նո-
յեմբեր ամսում այդ ցաւով վարձանվեցան 3 ա-
շակերտներ, որոնցից երկուսը արդունական ուսում-
նարանի որդեգրներից էին, իսկ մէկը—հայոց ծխա-
կան դպրոցից: Ուսուցչ ուսումնարանի աշակերտ-
ներից մի քանիսը դեռ այժմս էլ, այդ վարակիչ
ցաւով, հիւանդ պառկած են: Ուսումնարանի վար-
չութիւնը անա 5 օր է, ինչ այդ պատճառով ա-
շակերտներին 2 շաբաթ ժամանակով արձակել է
ուսումնարանից: Ինչպէս երևում է, քաղաքիս նո-
րեկ բժիշկն էլ թիթէ աչքով է նայում այս ցաւի
վրա:

Այստեղ էլ կենսական անհրաժեշտ միջոցները
գրեթէ նոյն գնով են վաճառվում, ինչ գնով
որ վաճառվում են թիֆլիսում, մի քանի բաներ
դեռ այդտեղից էլ աւելի թանկ: Առաջին տեսա-
կի հացի ֆունտը արժէ 4 կոպ. երկրորդ տեսա-
կինը—3 կոպ. իւրի ֆ.—35 կոպ, հաւը—30—35
կոպ. 3 ձուկ—5 կոպ. ոչխարի մի ֆ. 8 կոպ.
տաւարինը—7 կոպ. խոզինը—11—12 կոպ. նաւ-
թի ֆունտը—4 կոպէս:

Գր. Խոջամիրեան

ձնկները կտրատվելու վրա են, արիւնը սառչում
է երակներում, իսկ լաց լինել չէ կարողանում:
Նա ընկնում է խաչելութեան սուղեւ, որը քարշ
էր ընկած նրա մահաճակով վրա, և ձեռքով կո-
ծում է իր ձակաւոր: Նա յոյս ունի, որ վաղե-
միւր կը սպանէ իր ամուսինն, իր զաւակների
հօրը, և ձնկների վրա աղօթում է... մինչև մի
ոգմին ձիւնով մանում է բակը և կանգնում է պա-
ռաշարի մօտ: Քայլերը մօտենում են: Ոլջան
երկչոտ կերպով ակնաջ է դնում. նրա գլուխը
թեքված է դէպի մի կողմ, բաղկերակը սաստիկ
զարկում է, նա վախենում է շարժվել անգամ, և
կարծում է, թէ մեռնելու մօտ է... Ներս է մըտ-
նում նրա ամուսինը:—Նա մեռաւ,—ասում է Ոլ-
ջային,—ահա նամակը, որ գրել է քեզ,—իմ պա-
տիւր բաւականութիւն ստացաւ... Այժմ դու ա-
ղաւտ եւ թողնել այդ տունը, եթէ ցանկանում
ես... Դրանից աւելի ոչինչ չը լսեց Ոլջան, կար-
ծեալ թէ, նրա ակնաջները խլացած լինէին, և նա
ընկաւ յատակի վրա... Երբ նա յուշի եկաւ, այդ
ժամանակ նրա առաջին հայեացքը ընկաւ խաչե-
լութեան վրա: Նա ոչինչ չէր հասկանում կատար-
ված իրողութիւնից, որովհետեւ նրա գլուխը ամեն
ինչ խառնաշփոթ դրութեան մէջ էր, իսկ սիրտը
ցաւում էր մի ինչ որ վերքից: Փոքր ինչ անցնե-
լուց յետոյ, նրա աչքն ընկաւ նամակի վրա, և
հետզհետէ նրա յիշողութիւնը պարզվեցաւ, բայց
նա չը լաց եղաւ: Նա, կարծեալ թէ, քարացած
լինէր, համարեա ստանաւորութեամբ բաց արեց
նամակը և կարդաց:

«Իրեւն կին»

«Դու ամեն ինչ էիր ինձ համար» կեանք, եր-
ջանկութիւն և պատիւ: Գր համար եւ կատարեցի
սխալ ըսել, մեղանչեցի և հրաժարվեցայ իմ ամե-
նալաւ համարմունքներից: Մի այսպիսի վարմունք

ՆԱՄԱԿ ՎԱՐՈՐԵԱՐԱՅԻՑ

Նոյեմբերի 29-ին

Անգղոյն անձերի շնորհիւ ձեմարանը գրվեց 38
ընդունակ աշակերտներից, որոնք կարող էին մի
քանի տարուց յետոյ պիտանի լինել թէ իրանց
և թէ մեր հասարակութեան, որ ամենայն իրա-
ւամբ ձեմարանիցն է սպասում իր եկեղեցու և
դպրոցի համար հաւատարմի և լաւիրուն սպա-
սաւորներ: Հեմարանական խումբը գոհն կարգա-
պահութեան սկզբունքին ոչ միայն 38 հոգի, այլ
և մի քանի հազարներ, որ ծախսված էին դրանց
պահպանութեան համար: Մեր կարծիքով, Սինոդը
պէտք է ձիւտ և անաչառ հետազօտել, թէ ձվեր
եղան այդչափ մեծ անկարգութեան սկզբնապատ-
ճառները, ձվեր են այդքան անփորձ պատանի-
ների տարաբաղդութեան առիթ եղողները իրանց
գրգռումներով և երբ ստոյգ իմանայ, պէտք է
անպատիժ չը թողնի յանցաւորներին, որպէս զի
գոնէ այսուհետեւ չը կրկնվեն նմանօրինակ դէպ-
քեր:

Հեմարանի մէջ տեղի ունեցած յուզմունք-
ները վարչութեան դէմ մի կողմից, 13 պա-
տժված աշակերտների ետեւից 25-ի էլ կամա-
ղուս գնալը միւս կողմից, իրաւունք են տալիս
մեզ կարծելու, որ ձեմարանական վարչութեան
բարոյական ազդեցութիւնը շատ տկար է արտա-
քին ազդեցութեան հետ համեմատած. և անա
այստեղ է վտանգը: Եթէ արտաքին գրգռիչներ
չը կան, այլ աշակերտների արաբքը ներքին
համոզմունքից են առաջացած՝ այդ դէպքում եւս
կը նշանակէ վարչութեան ազդեցութիւնը չէ կա-
րողացել ցանկալի արդիւնքն արտադրել. այդ եւս
արժանի է ս. Սինոդի խորին ուղարկութեան: Ա-
շակերտների զանազան ձեմարանի տեսչի և աւագ
վերակարգի դէմ էր ուղղված. ս. Սինոդը վերա-
կացում արձակելով պահպանեց տեսչին, այն
ինչ աշակերտները ցանկանում էին, որ տեսուչն
էլ արձակվի, բայց որովհետեւ այդ չեղաւ, ուստի
նրանք իրանք թողեցին ձեմարանը: Կերեկ թէ
ս. Սինոդը հիմը չը գտաւ աշակերտների զան-
գաւորութեան տեսչին արձակելու նկատմամբ, ուստի
է պաշտպանեց արդարութիւնը. թող այդպէս լի-
նէր. մենք յարգում ենք անաչառութիւնը: Բայց
միթէ ոչինչ հնար և միջոց չը գտաւ ս. Սինոդը,
կամ ձեմարանի վարչութիւնը և կամ թէ պ. տե-
սուչն ինքը զալթակղված երիտասարդներին հա-
մոզելու յուղղութիւն ածելու և կրկին վերադար-
ձնելու ձեմարան, որպէս զի նորանք չը տարա-
բախտանան:

Այդ բարձր դպրոցից դուրս գալով, ուր
պիտի ընդունվեն նորանք. արքունի դպրոցներ
մտնել չեն կարող իրանց հասակի և զանազան
լեզուների մէջ ունեցած տկարութեան պատճա-
ռով. ինչ է լինելու ուրեմն նորանց ապագայ
դրութիւնը:

Մեր կարծիքով, պ. տեսուչը կամ պիտի աշ-
խատէր նորանց վերադարձնելու, և կամ թէ՛ երբ
այդ չը յաջողէր իրան, ինքը պիտի հեռանար և
նրանց թողնէր իրանց տեղում. այդպիսով ոչինչ
փաստ չը բերելով իր անուան և պատուին, միե-
նոյն ժամանակ՝ ձեմարանի և հայ հասարակութեան
կրած փաստն էլ գուցէ միայն կիսով չափ լինէր:

Այս բոլորից յետոյ, աւելորդ չենք համարում
ասել, որ «Արձագանքի» № 74-ի առաջնորդող
յօդուածի մտքերի հետ մենք եւս միանգամայն
համաձայն ենք, որ ձեմարանը՝ փոխանակ ման-
կավարժական ուղղութիւն ունենալու, պէտք
է սենեկայ կրօնական—լեզուական դիւտական
ուղղութիւն. որովհետեւ այդ էր բուն նպա-
տակը հանգուցեալ հիմնադրի և այդ իսկ է մեր
ազգի ակնկալութիւնը:

Մեր կարծիքով ձեմարանի ուղղութիւնը փոխ-
վել է մանկավարժականի, ըստ որում դժուար է
եղել ձեմարանի վարչութեան ճարեկ աստուածա-
բան և լեզուագէտ մարդիկ. բայց ո՞վ կերպաշա-
ւորի, որ պ. Ս. Մանդինեանցի հետ էլ ձեմարանի
մանկավարժական ուղղութիւնը չի դուրս գնալ
այնտեղից, ինչպէս եղաւ Ներսիսեան դպրո-
ցում:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պետերբուրգից «Русский Курьер» լրագրին
գրում են, որ ներկայումս ներքին գործերի մի-
նիստրութեան մէջ կազմված առանձին յանձնա-
ժողովը՝ մայրաքաղաքներում մուրացկանութիւնը
պակասեցնելու հարցի վերաբերութեամբ, մի նոյ
նախագիծ մշակեց Պետերբուրգում աշխատողների
տուն շինելու մասին: Այդ տան մէջ կարող են
պարագլուցը գտնել նրանք բոլորը, որոնք այժմ
թափառում են փողոցներում և ողորմութիւն են
խնդրում: Ի հարկէ, այդ տան մէջ կը շինվեն ա-
մեն տեսակ արհեստանոցներ արհեստագործների
համար և ուրիշ տեսակ աշխատանքներ կառա-
ջարկվեն այն անձանց, որոնք ոչ մի արհեստ չը
գիտեն:

Բեզմանատան շրջապարիսպից դուրս... Այն բո-
լորը, որ պատահեց դրանից յետոյ, պէտք է հա-
մարել կենքի սովորական կողմը, բայց և դա
կայ ունի նախընթաց անցքերի հետ: Ոլջան թէ և
սարսափելի կերպով ատում էր իր ամուսինն,
բայց չը թողնէր նրան: Սրտի վշտերից, փոքր էր
մնում, որ խելագարվէր նա. երբեմն մի գիւտական
միտք տիրում էր նրա սրտին, և մի անգամ նա
արդէն լցրեց ատրճանակը, որպէս զի սպանէ ա-
մուսինն, բայց այսուամենայնիւ, միաց նրանից
անբաժան, որովհետեւ նա չէր կարող ապրել եթէ
մէկից սիրով չը լինէր: Նրան ուրախութիւն էր
պատճառում, իմանալով, որ ամուսինը դեռ եւս
սիրում էր նրան, բայց սաստիկ տանջվում էր
այն գիտակցութիւնից, որ թէ և ինքը պատկա-
նում է նրան, բայց նա չէ կարող կուշի կնոջը
որպէս կատարելապէս իրան պատկանող: Ամու-
սինը շատ անգամ անտանելի էր դառնում նրան:
Առ ժամանակից յետոյ սարսափելի գունատու-
թիւնը պատեց Ոլջայի դէմքը, նրա սիրտը առողջ
չէր, և լուսնկայ գիշերներում նա ստիպված էր
թափառել և հանգստութիւն չը գտնել:

Ոլջան լուեց:

—Այժմ լէօպոլդը բոլորը գիտէ,—ասաց նա
խաղաղ, սրտաշարժ մտերմութեամբ,—այժմ նա
կը հասկանայ Ոլջային և լուե կը մնայ:

Եւ ձեռքս տուի նրան ի նշան երդման:
—Եւ դիտեմ, որ լէօպոլդը չի դաւաճանի
այդ երդմանը,—ասաց նա,—բարձր գիշեր: Աքա-
ղաղը, արդէն երկրորդ անգամն է, որ կանչում է.
արեւելքում երկնքի վրա նշմարվում են լուսաւար-
ցի պայծառ նշողները: Ժամանակ է ինձ հեռա-
նալու:
Նա դանդաղ ընթացքով հեռացաւ, ձգելով իր
գեղեցիկ անդամները, և ձեռքով շօշափեց իր ծա-

մերը, որից սիււզում էին կայծեր: Նա մի անգամ
եւ շուռ եկաւ դէպի ինձ և, լուսամուտից նայե-
լով, մատը դրեց շրթունքի վրա:

Դրանից յետոյ անհրաժեշտացաւ նա:
Եւ երկար ակնաջ էր դնում, յետոյ վերկացաւ
և մօտեցաւ լուսամուտին: Գիշերային խորին լու-
թեան մէջ ոչինչ չէր լսվում, բացի լրացած լուս-
նի արծաթափայլ լոյսից, որը առատութեամբ
թափվել էր ամեն տեղ:

Առաւօտեան եւս գնացի սեղանատունը, ու
տանտեղը առաջարկեց ինձ միասին նախաճաշել
անել:—Յետոյ եւս ինքս կը տանեմ ձեզ մինչև
ճանապարհը,—քաղցրութեամբ աւելացրեց նա:

—Ո՛ր է ձեր ամուսինը, հարցրի ես:

—Նա տկար է,—բաւական անկողմ կերպով
պատասխանեց նա,—նա սաստիկ տանջվում է մի
գրկնով, առաւելապէս լուսնի լուսնի ժամանակ:
Չը գիտէք արդեօք մի լաւ դարման այդ հիւան-
դութեան համար: Մի չափաճառ կին խորհուրդ
էր տալիս թիթու դրած վարձուհիներ, դուք ինչ
կարծիք ունէք այդ մասին:

Մենք միայն բարեաւ ասեցինք նրա հետ անտա-
ռի միւս կողմում:

Չը նայելով նրանց սիրալիւր ընդունելութեանը
եւս միւս անգամ չը մտայ այդ տունը, և ամեն
անգամ, երբ գիշերային պահուն, պատահում էր
ինձ անցնեալ միջին կաղամախներով շրջապա-
տած, մենաւոր կալուածական տան մօտով, մի
առանձին տխրութիւն տիրում էր ինձ:

Այն օրից եւս չեմ տեսել Ոլջային, բայց երա-
զում չատ անգամ երևում է ինձ նրա սքանչելի
հասակը իր գեղեցիկ զլնով, նրա գունաթափված
հիւսնայի դէմքը խիստ աչքերով, և գեղածածկ
ծամերը, տիւրված երեսի ու թիկ ունքի վրա:

Հայոց Կովկասի Բարեգործական ընկերու-
թեան ամսիկս 4-ի ընդհանուր ժողովում,
Աբծրունու թատրոնում, Կորած է նոյն ըն-
կերութեան № 9 Անդորրամատեանը, գոր-
ծադիր անդամների համար, 10 անդորրա-
դրերով, № № 96—105, որոնցից ծախ-
ված էին միայն առաջին երեքը, կրելով
հետեւեալ անունները՝ բժշկապետ Շահ-Պա-
րոնեան, Ռուշան Գեղամեան, Խահալի Բուդ-
դանեան: Եթէ այդ անդորրամատեանը գրա-
նողի կողմից յետ չը դարձուի ընկերու-
թեանը, նրանում մնացած անդորրադրերը,
այն է №№ 99—105, անգոր են համար-
վում:

ՈՒՐԲԱԹ, 9-ին դեկտեմբերի

Ս. ԶԻԺԵԱՆ, որ ջութակի վրա է ածում, կը տայ Արծրունու թատրոնում

ԿՕՆՑԵՐՏ-ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆ

ժամանկությունները տ.ա. Պատկերի, Նիկոլայեվայի, Բիկովայի և պ. Ծաղկունի, Վերի-
լենկոի, Գորսկու և Բեմանգի:

1—2

ԻՆԳՐՈՒՄ ԵՄ

Այն պարտությունը և գրավաճառ-
անոցներն, որոնց կամ ուր ուղարկված
են վաճառելու, իսկ իսկ իսկ իսկ իսկ
ընկալելով, շտապեն վաճառում են իր
փողերը և, եթե չեն գտնականում շա-
րունակել վաճառում, մնացած օրի-
նակները ինձ հասցնել այս հասցեով.
Презъ Просковейо въ гор. Св.
Креста. Учителю Сафарианцъ.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՄԱՐՆԵՐ

ԻՐԻՐԻ ՖԵՕԴՈՐՈՎԻՉ ԱԼԵԿՍԵՅԵՎԻ ԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՈՑ

1883 թվականի հրատարակություն: Այդ
գիրքը ծախվում է յոգուս Արհեստից ու-
սումնարանի աղքատ ուղանկարների, Շավեր-
զովի լրագրական գործակալության մէջ:

10—10

ЖЕСТЯНКА 20 ЧАШЕК 1 РУБ.

ПРИ ТРЕБ. ПОЧТОЙ ПРИЛАГАТЬ НА ОТПРАВКУ.

(5. 10. 25) 20—24

„ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱՎԱՆ ԹԵՐԹԻ“

Խմբագրությունը ընդունում է բաժանոր-
դագրություն 1884 թ. (որ է 3 տարե-
յրջան):

„ԹԵՐԹԻ“ կը հրատարակվի ԵՐԵՎԱՆԻՄ,
Նախընթաց տարիների ծրագրով, կը տպա-
գրվի պ. Էմին ՏԵՐ-ԳՐԻԳՈՐԻԱՆՅԻ տպարա-
նոցում:

Տարեկան գինն է՝ 3 ռուբլ կանխիկ վճա-
րելի:

Ստորագրվել կարելի է խմբագրատանը.
օտար քաղաքացիք գրվում են հետևեալ
հասցեով Вѣ г. Эривань. Въ редакцію
журнала „Гигиенический Листокъ“.
Խմբագիր-հրատարակիչ բժ. ԼԵՈՆ ՏԻԳ-
ՐԱՆԵԱՆՑ.

5 ԿՏՈՐ ՀՈՂ

Նախընթաց փողոցի նոր կամուրջից
ոչ հեռու ծախվում են իժԱՆ, հարցնել
Անգլիական խանութի մէջ: Նոյն տեղը ըս-
տացված են մեծ քանակությամբ աղաց-
ներ, թուղթ, գրիչներ, թէյ, բիսկվիտ, դը-
ղաներ, դանակներ և պատառաքաներ,
550 անգլիական և ֆրանսիական մահճա-
կաններ (երեխաների և տղամարդկանց
համար) 7 ռ. և առելի, այսինքն 25% է-
ման քան թէ ուրիշ տեղ: Առաջագրություն
գրվել խանութին չը սխալվելու համար:

3—3

Ալիքր Ա. Մ. Բրոդսկու (Օդեսայից) Муха А. М. Бродского (изъ Одессы).

Ամբողջ կովկասի համար միակ գործակալար լինելով, ես պատիւ ունեմ յայտնել
պատուելի հասարակություններ, որ ես վերջինից ջրաղացի ամեն տեսակ ալիքի պա-
հեա եմ բացել Բաթում քաղաքում „Օդեսա“ հիւրանոցի տակ:

Օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել իրանց պահանջներով վերջինից պահեստը,
ՈՒՐ ԱԼԻԿԵՐ ԿԸ ԾԱԽՎԻ ՕԴԵՍՍԱՅԻ ՋՐԱՂԱՑՈՒՄ ԵՂԱՑ ԳՆԵՐՈՎ, միայն հաշի վրա առե-
լացնելով ֆրակտը մինչև Բաթում:

Ալիքրի յատկությունն ժախն աւելորդ է մանրամասն խօսել, որովհետև այդ ալիքը
իր բարձր արժանաւորութիւններով ամենքին արդէն յայտնի է, իսկ պատուիրողի
պահանջը ճշտութեամբ կատարելու համար պահեստը կատարելապէս երաշխաւորում է:

Ազնաւ Ս. Մ. ՎՈՐԺԵԳՈՆ

2—5 (2)

ՅՐԱՆՍԻԱՎԱՆ ՇՈՂԵՆԱԻԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հ. ՊԱՆԿԷ և ԸՆԿ.

MINGRELIE (ՄԻՆԳՐԵԼԻԱ)

Կիրակի, 4 դեկտեմբերի հաաւ ԲԱԹՈՒՄ

Հոգնաւոր ուր նուազեան է ՆԵԼ (NEL)

Տեղեկութիւնների համար դիմել ընկերություն ազնաւներին. Բաթումում պ. ՀԵՔԻՄԵԱՆՑԻՆ,
փոթիւմ պ. ԳԱՐԱՆԻՕՆԻՆ, իսկ ԹԻՖԼԻՍԻՄ պ. ԲԸՆՈՒՆ, Արծրունու գաղութա, № 194.

„ԱՂԲԻՐ“

Երջա տեսաւ № 11 (նոյեմբեր) թէ քաղաքում բաժանվեց և թէ օտարաքաղաքացիներ-
ըի համար փոստ ձգվեց երեկ ամսոյս (21-ն).

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Արմենական ու Գարեգինը	Վ. Ռ.
Գուգիան (բանաստեղծութիւն)	Սրկնդ
Երկու կղզի (Ալիքիս Խալիլովից)	Օր. Միհրան
Խեղճ մարդ օրիշ նալլաթ (բանաստեղծութիւն)	Մ. Գամալեանց
Փայտաշէն խրճիթից՝ Սպիտակ տունը (շարունակութիւն դր. XVI, XVII, XVIII և XIX)	
Թ. ՆԱՆԻՆԵՐԻՆ ՈՒՐ ԵՆ ԳՆՈՒՄ ԺՄԵՆԱՐ	Փոխադր. Լ. Մ—Ա.
Չարածճի Պիպիի արարմունքը	Ն. Նեմալով

ՀԵՏԱԳՐԻՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լուսանկարչութիւնը կենդանի մարդու վրայ.
Ճանճերի լեզուն.
Ջրի և ցամաքի վրայ շարժվող կառք.
Ամենամեծ գետերը:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼԻՔ

Եղբայրական սէր

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Հինգ մասներ Սարգիս ֆիլոսոֆ
Հանդիպումներ (6 հատ.)
Շուտապէս լուկ
Վանեցոյ երգը:
Նախընթաց №-ի մէջ հանդիպումների բացատրություններ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

„Աղբիւր“ 1884 թվականի բաժանորդագրությունը շարունակվում է:

„ДОНСКАЯ ПЧЕЛА“

(ГОДЪ IX)

Какъ и въ теченіи минувшихъ восьми лѣтъ, будетъ выходить два раза въ недѣ-
лю, по четвергамъ и воскресеньямъ.
Цѣль газеты—служеніе интересамъ Приазовскаго края: разработка вопросовъ, касаю-
щихся экономической жизни этого края, своевременное обсужденіе всѣхъ явленій, имѣющихъ
близкое соприкосновеніе съ мѣстной жизнью, оглашеніе болѣе или менѣе важныхъ событій,
текущая явленія, и мѣстные новости.
Жизнь окружающихъ городовъ и другихъ сосѣднихъ мѣстностей—въ „Донской Пчелѣ“
имѣетъ всегда обширное мѣсто.
Торговый отдѣлъ „Донской Пчелы“ доведенъ до самыхъ широкихъ размѣровъ: ком-
мерческія свѣдѣнія, цѣны Ростовскаго, Саратовскаго, Одесскаго и другихъ торговыхъ рын-
ковъ. Этотъ отдѣлъ особенно важенъ для всего торговаго міра Кубанской, Донской, Терской
областей, Екатеринославской, Воронежской и Ставропольской губерній, гдѣ „Донская Пче-
ла“ уже успѣла получить достаточную извѣстность, какъ необходимое подспорье для торго-
выхъ сдѣлокъ.

Подписная цѣна:

съ доставкой въ Ростовѣ н/Д.		съ пересылкою иногороднимъ.	
на годъ	6 р. —	на годъ	7 р. —
» полгода	3 > 50	» полгода	4 > —
» 3 мѣсяца	2 > —	» 3 мѣсяца	2 > 50

За перемѣну адреса редакція взимаетъ 25 коп.

Письма и деньги адресуются исключительно въ контору редакціи „Донской Пчелы“, въ Рос-
товъ на-Дону.

Редакція покорнѣйше проситъ гг. иногороднихъ подписчиковъ присылать свои тре-
бованія заблаговременно, написавъ свои полные адреса четко и разборчиво.

ПРЕМІА Всѣмъ годовымъ подписчикамъ, приславшимъ до 25 Декабря сего 1883 года под-
писныя деньги за 1884 годъ, будетъ разосланъ БЕЗПЛАТНО Донско-Азовскій русско-армян-
скій календарь на 1884 годъ.

Редакторъ—Издатель И. А. ТЕРЬ-АБРАМЯНЪ.

2—3

Վերականգնեցող ՄԱԿ-ՄԱՍ
ՏԵՐ, մազերը ամրացնող և նրանց
ԲԵՐԱԿԱՆ ԳՈՅՆԸ վերադար-
ձնող Գինը 2 ռ. շիշը, ՓՈՍՏԱ-
ՅՈՎ ուղարկված 2 ռ. 49 կոպ.
ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ խանութի մէջ

Մի և նոյն տեղը ԹԻՖԼԻՍԻ
ԻժԱ, մազերը ամրացնող հա-
մար, 1 ռ. ամանը և վրձին գիտ-
ցաւ զէմ, ՏՈՒՍԼԷՏԻ ՍՍ-
ՊՈՆ և հոտաւտ ջրեր և տը:
98—100